IZVAN KANONA: O PARODIJSKIM I SATIRIČNIM SPJEVOVIMA A. GLEĐEVIĆA I M. ZLATARIĆA

Lahorka PLEJIĆ POJE

The main presumption of this paper is that parody and travesty, which rest on strongly empasized intertextual relations, have always been realized within the literary mature and developed cultural environments. As far as the literature in the Croatian language is concerned, the only exmple of this kind of environment has been the Ragusan one. By drawing on the poems *Avdijenca*, *Prskanja* and *Prodece* of Antun Gleđević from the beginning of the 18th century and Marin Zlatarić's poem *Pisaocu ružne Periegesi* from the begenning of the s 19th century, it can be stated that parodical, travestied and burlesque procedures have often been skilfully combined predominantly in the function of the satirical attack on the real persons. Due to the modest aesthetic impression of the mentioned poems, it might be concluded that 18th century Ragusan literature has lacked important authors, works and geners. Consequently, it has not been able to produce parodies and travesties of the literary masterpieces which might be labelled aesthetically demanding.

Key words: Antun Gleđević, Marin Zlatarić, parody, travesty, burlesque, satire, intertekstuality, (hypertekstuality)

Složen povijesni razvoj hrvatskih zemalja, u kojima *satovi nisu otkucavali isto vrijeme*, uvjetovao je i profil hrvatske ranonovovjekovne književnosti. Tako se u literarno inferiornijim sredinama, onima u kojima nije bilo jake literarne tradicije, rijetko javljaju parodije, burleske, travestije, pastiši i karikature, koji počivaju na intertekstualnim (ili, prema Genetteu, hipertekstualnim)[1] odnosima. Takva se književnost od 16. do početka 19. stoljeća više ili manje kontinuirano piše samo u Dubrovniku. To i ne treba čuditi s obzirom na to da uporaba parodijskih, travestijskih, burlesknih i karikaturalnih postupaka sugerira da je riječ o *književnosti drugoga stupnja*,[2] dakle onoj koja predmnijeva već oblikovane žanrove, ustaljene teme i postupke, odnosno književno sofisticiranu sredinu, koja parodičaru omogućuje da se oslanja na kompetencije svojih čitatelja (Hutcheon 1985: 19 i d.).

[1] Premda sam se u ovom radu podosta oslanjala na Genettea (1997a), koji predlaže da se termin *intertekstualnost* preciznije definira te da se za relaciju o kojoj je ovdje riječ uvede termin *hipertekstualnost*, ovdje sam upotrijebila prvi pojam jer je u hrvatskoj znanosti uobičajeniji i često se upotrebljava upravo u onome značenju koje je Genette pripisao hipertekstualnosti, a to je: bilo koji odnos koji povezuje tekst B (hipertekst) s nekim starijim tekstom A (hipotekstom), pri čemu je važno da nije riječ o komentaru, nego o nekoj vrsti transformacije ili imitacije (Genette 1997a: 5).

[2] Parafraziram naslov Genetteove studije o hipertekstualnosti *Palimpsesti. Književnost drugoga stupnja* (Genette 1997a), premda treba imati na umu da se pojam „drugoga stupnja" rabi uvjetno.

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)

Od 16. stoljeća do propasti Dubrovačke Republike, pa i tijekom 19. stoljeća, u relativno maloj, ali plodnoj sredini nastao je niz djela koja računaju na komičnu i(li) ironičnu imitaciju i aproprijaciju tradicije određenoga žanra, stila, tematskoga kompleksa ili toposa.[1] Među takvim su djelima najpoznatije parodijske poeme *Derviš* Stijepa Đurđevića, *Gorštak* Ivana Bunića Vučića i *Suze Marunkove* Ignjata Đurđevića, koje su s pravom privlačile pažnju književnih povjesničara. Nešto su rjeđe predmetom interesa bili sastavi u kojima su satiričpni postupci izraženiji, a parodijski, travestijski ili burleskni slabije vidljivi, kao što je, primjerice, pjesma *Šali se s gizdavijem gospodinom* Dominka Zlatarića ili pak *Gomnaida* Junija Palmotića. Konačno, stanovit broj takvih tekstova ne samo da nije podrobnije opisan, nego je i slabo poznat.[2] To je donekle razumljivo, jer takvi tekstovi nisu konkurentni poznatijim dubrovačkim parodijama. No njihova estetska inferiornost ipak nas ne lišava obveze da ih opišemo filološki, a nisu oni posve nezanimljivi ni poetološki, pri čemu je znakovit njihov odnos prema literarnim prethodnicima, odnosno prema tradiciji visoke književnosti. Stoga ću ovdje izdvojiti spjevove dvojice pjesnika, jednoga s početka 18. stoljeća i drugoga s početka 19. stoljeća, u kojima se taj odnos može oprimjeriti. Prvi je Antun Gleđević, a drugi Marin Zlatarić.

Antun Gleđević (1656/7? – 1728), dubrovački pučanin bez znatnije naobrazbe, ali strastven čitatelj starijih dubrovačkih pjesnika, koje je i prepisivao, ostavio je žanrovski raznolik opus: nekoliko tragikomedija, jednu božićnu pastoralu, ljubavno, moralističko i satirično pjesništvo. Ovdje nas zanimaju njegova tri spjeva, *Avdijenca gospodina Tovarkanti*, *Prskanja* i *Prodece*, nastala u tradiciji stihovanih rugalačkih pjesama *ad hominem*, kakve su i spomenute pjesme D. Zlatarića i J. Palmotića.[3] Premda je Gleđević po mnogočemu slabiji pjesnik od prethodnika, njegovi se spjevovi izdvajaju po nekoliko posve inovativnih postupaka. Prvo, nisu potpisani autorovim imenom,[4] nego se uz naslove pojavljuju pseudonimi. Oni se pritom ne rabe da bi prikrili identitet autora, nego je riječ o estetskoj gesti, odnosno literarno osviještenom postupku kojim se otvara prostor za parodiranje, travestiranje i satiru. To je, koliko mi je poznato, i jedini slučaj uporabe pseudonima u staroj dubrovačkoj književnosti pa je utoliko zanimljiv.

[1] Ovdje će se govoriti o tekstovima u kojima interferiraju elementi parodije, travestije, burleske i satire. U stručnoj se literaturi ističe da se parodija, travestija, burleska, satira, pastiš i karikatura rijetko pojavljuju u „čistome“ obliku te ih je teško jednoznačno definirati. Katkada se određuju kao žanrovske kategorije, katkada kao postupci koji se povremeno pojavljuju u tekstu. No sve važnie rasprave ističu da su se ti pojmovi tijekom stoljeća mijenjali te da nije moguće dati transhistorijske definicije.

[2] Začetak proučavanja toga korpusa (prilično fluidnih granica) predstavlja davna rasprava Luka Zore (1884), koji je, na tragu talijanske literature, uveo pojam *heroikomične poeme* te ukratko opisao nekoliko sastava i uputio na veze s talijanskom književnošću. Taj pojam u struci nije zaživio, premda danas nema prikladnoga generičkog termina za takve sastave. U novije vrijeme tim se korpusom pozabavila Slavica Stojan (1993), uvevši pojam tzv. berneskne poezije, a pojedinih se ironičnih, satiričnih ili burlesknih pjesama doticala u studijama koje se bave različitim kulturološkim temama.

[3] Spjevovi, sačuvani u autografima u Arhivu HAZU u Zagrebu, objavljeni su u knjizi *Pjesni slane* (Plejić Poje 2013), u predgovoru koje sam se dotaknula i aspekata o kojima će ovdje biti riječi.

[4] Točnije bi bilo reći da nisu nepotpisani, što je čest slučaj sa starim tekstovima koji su ostali u rukopisima, pa čak i s ponekim tiskanim tekstom.

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)

Autorstvo se *Avdijence* i *Prskanja* pripisuje „Vukmiru Zlatonosoviću Hercegovcu“. Vukmir Zlatonosović velikaš je iz 15. stoljeća, a sudjelovao je u dubrovačkoj kupnji Konavala u kojima se kreću i protagonisti spjeva. Pretpostavljam da to ime čitateljima iz 18. stoljeća više nije prizivalo povijesne reference, nego ponajprije komične. Vukmir je, naime, ime koje nije pripadalo urbanoj dubrovačkoj sredini; u tvorenici Zlatonosović spojili su se pak disparatni pojmovi, dragocjeni metal i nos kao najismjehivaniji organ na tijelu, a atribut *Hercegovac* nosio je komične konotacije vezane uz ljude iz dubrovačkoga zaleđa. Mistifikacija uspostavljena uvođenjem pseudonima u naslovu *Prodeca* dodatno je naglašena jer se mistificira i podrijetlo građe. Puni naslov, naime, glasi: *Prodece gospodina kavalijera Mandrislava skupjene po Osinjaninu*, što bi značilo da je riječ o prethodno oblikovanoj, zgotovljenoj građi, koja se samo posreduje.

Nadalje, naslovi sadrže elemente kojima se sugeriraju parodijske i travestijske intencije. Naslov *Avdijenca gospodina Tovarkanti* uključuje diskrepanciju između audijencije, kao čina vezana uz više društvene slojeve i važne prigode, i kovanice Tovarkanti, prezimena načinjena prema Cavalcanti.[1] Tako se aktivira aksiološki nabijena i dugom literarnom uporabom učvršćena opreka između konja i magarca, kao i mehanizam prijenosa značenja sa životinje na čovjeka, sa svim konotacijama koje su se upravo u toj opreci nataložile tijekom stoljeća. Leksem *prskanje* iz naslova drugoga spjeva podrazumijeva pak, na što se upućuje i u samome tekstu glagolom *prskati*, na pljuvanje, odnosno ruganje ili pogrđivanje. U *Prodecama gospodina kavalijera Mandrislava skupjenima po Osinjaninu* također se javlja proturječje: *prodece* su talijanska riječ za junačka djela; *kavalijer* je vitez. Fingira se dakle da je riječ o junačkoj građi, epskoj ili historiografskoj, odnosno onome što se ustalilo nazivati *res gestae*, pri čemu je Gleđević možda posegnuo i za parodijom pojedinih dionica vlastitih tragikomedija. Kao što je rečeno, naslovom se kaže da su *prodece* „skupljene“, što bi trebalo značiti da je protagonist važna osoba koja je već ušla u povijest ili pjesmu. No visoki mimetski modus koji je konotiran tom sintagmom urušava se imenom *Mandrislav*. Riječ je o također komičnoj složenici, koja spaja ozbiljno s jedne strane i trivijalno, komično i degradirajuće s druge; nastavak *-slav* karakterističan je za imena brojnih „slovinskih“ vladara, junaka i važnih povijesnih osoba, dok su *mandre* prostor gdje se muzu ovce.

Spomenuta mistifikacija nastavlja se i u introdukcijama: u uvodnoj dionici *Avdijence*, koja ima funkciju metatekstualnoga komentara, tvrdi se da je građa preuzeta iz stare „historije“ „slovinskijeh od naroda“, a autor ju je samo preradio: „I bivši ga, kô znah bolje, / s nje [misli se na muzu, op. L. P. P.] pomoći obratio, / k vami sam ga s drage volje, / drazi moji, uputio“ (93-96). Djelo je posvećeno „mladosti dubrovačkoj“, dakle onima kojima su nasušno potrebni uzorni, poučni primjeri iz povijesti, čime se fingira i didaktična zadaća spjeva. U *Prskanjima*, koja su nastala godinu nakon *Avdijence*, postupak mistificiranja se ponavlja:[2]

[1] Cavalcanti je prezime stvarne osobe koju je Gleđević napao svojim spjevom, o čemu v. Pantić 1978: 356.
[2] Citati se navode prema knjizi *Pjesni slane* (Plejić Poje: 2013).

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)

Lani u doba od jemanja
Avdijencu dah in luce,
a sada ću dat *Prskanja*,
kâ se rugat smješnijem uče.

Njih sam našo ja po sreći
ispisana od starina
ljeta ovoga, istu šteći
historiju od Slovina. (1-8)

Među dvama spjevovima ipak postoji razlika: u prvome je uvodna dionica ozbiljna (kazivač podsjeća na slavnu dubrovačku povijest, 1-36. stih), pisana visokim stilom te dikcijom bliskom Gundulićevoj, dok se u *Prskanjima* već u prvoj strofi otkriva ponešto o komičnoj, odnosno satiričnoj nakani djela.

U *Prodecama*, a donekle i u *Prskanjima*, Gleđević je posegnuo za metaforom satire kao lijeka, odnosno satiričara kao liječnika, čime se, posvjedočivši *pamćenje žanra*, nadovezao na dugu tradiciju koja počinje s Lucilijem. Dok je u *Prodecama* metafora opsežnije razrađena, a funkcija satire tumači se posve ozbiljno, čak i parafrazom stihova iz Gundulićevih *Suza sina razmetnoga*, u *Prskanjima* se „ljekovita" funkcija satire ilustrira grotesknom slikom svijeta kao utrobe pune tjelesa, koja se povremeno usmrde pa utrobu treba otvoriti i prozračiti. Tako se visoko miješa s niskim, ozbiljno s komičnim, a obuhvatnija interpretacija koja poroke i mane motri kao problem na univerzalnoj razini, kao konstante ljudske naravi i društva protiv kojih vrijedi rogoboriti, sa zluradnošću uperenom protiv konkretnoga pojedinca.

Osim u introdukcijama, spomenuti se postupci provlače kroz sva tri spjeva. Primjerice, postupak mistifikacije u *Prskanjima* udvostručuje se usložnjavanjem narativnih razina, odnosno umetanjem podulje „pjesme" jednoga od likova. I ta se umetnuta pjesma služi postupcima visoke literature (pohvalom karakterističnom za panegirik, topikom utješnoga govora), ali je predmet opijevanja konj, pa se tako može govoriti o parodijskome postupku. Nadalje, osim imenâ u naslovima, prizvuk komike nose i imena koja se javljaju u spjevovima (Jakimir, Gleđimir). I postupci karakterizacije likova nerijetko upućuju na vezu s visokom literaturom. Bilo da je riječ o opisima, pripovjedačkim komentarima ili pak o kraćim narativnim dionicama u funkciji karakterizacije, katkada se kao hipotekst evociraju viteški epovi, historiografija ili panegirici s pripadajućim im toposima (primjerice, topos slavnog podrijetla ili *sapientia et fortitudo*). Ti se toposi redovito vežu uz trivijalne, pa čak i sramotne osobine ili postupke likova. Česti su i karikaturalni prikazi i groteskne slike vezane uz tijelo i tjelesnost. Obilna je i uporaba makaronike, a najvažnija je retorička strategija ironija. Međutim, usprkos brojnim parodijskim i travestijskim postupcima, u sva je tri spjeva težište na ismijavanju nekih konkretnih osoba, a ne tekstova. Parodičnost ne služi ismijavanju nekog literarnog predloška, teme, stila ili sličnoga, nego da bi se izrugali i napali konkretni, stvarni pojedinci. Stoga bi se

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)

moglo reći da parodija i travestija predstavljaju jednu od strategija u spjevovima kojima je dominantan satirički impuls.[1]

U formalnome pogledu važno je istaknuti aspekt stiha, odnosno strofe. Introduktivne dionice *Prskanja* i *Prodeca* ispjevane su u osmeračkim katrenima, a ostalo u strofi *sesta rima*, koja se smatra jednim od žanrovskih signala parodijskih poema. Danas su nam poznate samo dvije poeme niskomimetskoga modusa koje su ispjevane tom strofom prije Gleđevića: *Derviš* Stijepa Đurđevića i *Gomnaida* Junija Palmotića.[2] Bez obzira na malen „statistički uzorak", može se ustvrditi da je Gleđević bio svjestan semantike te strofe te da je i to jedan od elemenata koji svjedoči o dijalogu s domaćom književnom tradicijom.

Marin Zlatarić, vlastelin čiji su preci tek nakon potresa 1667. dobili plemićki status, nije bio osobito obrazovan, ali je bio impresioniran jakom književnom tradicijom rodnoga grada, a osobito vlastitim slavnim pretkom Dominkom Zlatarićem i rođakom Ignjatom Đurđevićem.[3] Opus mu je do danas ostao u rukopisu, a iznimka je tek dopuna *Osmana*. No za razliku od toga dopjeva i prepjeva Gessnerovih *Idila*, ostali njegovi hrvatski stihovi pripadaju tradiciji *bernesknoga*, šaljivoga, ali trivijalnoga pjesništva. U spjevu *Pisaocu ružne Periegesi*,[4] svojevrsnom stihovanom obračunu i vjerojatno prvome protuspjevu na hrvatskom jeziku u dubrovačkoj književnosti, napada pjesnika Đuru Ferića, odnosno njegov latinski spjev *Periegesis orae Rhacusanae*.[5] Zlatarić, doduše, nije dovršio svoju invektivu, no zamislio ju je kao stihovani komentar predloška.

Ferićevo djelo tiskano je u Dubrovniku 1803. godine, a sastavljeno je u 3368 heksametara. Riječ je o deskriptivnome spjevu koji opisuje područja Dubrovačke Republike, njezine stanovnike i običaje. Kao što je to bilo uobičajeno u dubrovačkoj književnosti 18. stoljeća, on sadrži brojne literarne signale, premda nema obilježja fikcionalne književnosti. Počinje uvodnom pjesmom (*Carmen prodromum*), a završava opisom Grada (*Prosopopeja Rhacusanae urbis*). Unutar toga okvira nižu se

[1] L. Hutcheon inzistira na tome da cilj parodije nije nužno sam predložak (1985: 57), dok su Genetteova određenja znatno restriktivnija jer naglašavaju tijesnu vezu hipoteksta i hiperteksta (1997b).

[2] Đurđevićeve *Suze Marunkove* nisu datirane pa se ne može reći jesu li nastale prije Gleđevićevih poema ili nakon njih.

[3] O tome je ostavio svjedočanstvo u *Imeniku razlikijeh slovinskijeh glasovitijeh dubrovačkijeh pjesnika* (rukopis 5192 u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu). To je mali biografski leksikon s natuknicama o 69 Dubrovčana koji su se istakli stihovima na „slovinskom" jeziku, pri čemu su izostavljeni suvremenici.

[4] Zlataričev spjev do danas nije objavljen; jedan se rukopis čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku (sg. 918), a jedan u Arhivu HAZU (sg. VII-105). Manji je fragment toga spjeva objavljen u studiji Slavice Stojan (2001: 453-457), a uvodna je pjesma objavljena u mojoj knjizi (Plejić Poje 2012). Kao filološki kuriozitet navodim činjenciu da rukopis iz Arhiva HAZU između 1967. i 2012, dakle punih 45 godina, nitko nije uzeo u ruke.

[5] Premda se povijest odnosa dvojice pjesnika ne može potpuno rekonstruirati, čini se da je Zlatarić isprva poštova Ferića, jer je za svoga boravka u Italiji 1792. napuljskome biskupu darovao Ferićevu knjigu *Paraphrasis psalmorum poetica* (1791). Irena Bratičević upozorila je na podudarnost Zlatarićevih epigrama protiv dubrovačke vlastele s Ferićevim epigramima (2012: 48, 49). Ferić se pak u ciklusu *Epigrammata de nostratibus* našalio sa Zlatarićem, napisavši da ovaj hoda po krovovima poput mačka, da bi lakše uvukao u tuđe ložnice (epigram je objavljen u knjizi *Hrvatski latinisti*, II, Zagreb 1970, 684-685).

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)

opisi dubrovačkih krajeva i običaja, podijeljeni u dva dijela (I: Cavtat, Konavli, Župa, Šumet, Rijeka, Orašac, Trsteno, Gornja sela, Slano, Ston, Stonski rat i Pelješac; II: Lastovo, Mljet, Šipan, Lopud, Koločep, Daksa).

Situacija je u Zlatarićevu protuspjevu ponešto jednostavnija nego u Gleđevića jer nema pseudonima i mistifikacija, kao i zbog toga što je u cijelosti koncipiran kao monolog kazivača u prvom licu. Iz naslova – *Pisaocu ružne Periegesi* – jasno je da on nastaje kao negativan odgovor na Ferićevo djelo. Očito je dakle tko je (unutartekstni) adresat spjeva, o čemu se u njemu govori, pa i s kojom je namjerom sastavljen. Atribut *ružan* svakako nagovješćuje deprecijativne strategije parodije, satire, burleske ili karikature.

U formalnome pogledu Zlatarić slijedi strukturu hipoteksta, jer i njegov spjev sadrži *Carmen prodromum*, koja se tiče teme samoga djela, a iza koje slijede *knjige* ili, uvjetno rečeno, pjevanja. Spomenuta uvodna pjesma metatekstualne je naravi i takva je „naslijeđena" od Ferića, no Zlatarić dodaje i stihovani *Pridgovor*, koji postaje meta-metatekst: u njemu se objavljuje autorska namjera i ton te se komentira Ferić kao osoba i kao pjesnik. Središnje mjesto pritom zauzima mnoštvo motiva iz tradicionalnoga mitološkog rekvizitarija uz koji se veže pjesničko stvaranje: muze, Helikon, Pegaz, Kastalijski izvor i slično. Mitološki personal nadležan za *pjevanje* i topografija Parnasa pojavljuju se u dubrovačkoj književnosti na hrvatskom jeziku i prije Zlatarića, osobito u humanizmu i renesansi (primjerice, *Pjesanca Apolu* i *Pjesanca muzam* Mavra Vetranovića), no nigdje tako izravno i intenzivno u funkciji izrugivanja Ferića i njegova djela, izvrnuti naglavce, odnosno travestirani. Uz mitološka bića vežu se, naime, posve neprikladne, niske geste, kojima će oni ismijati i ocrniti pjesnika, umjesto da mu pribave vječnu slavu:[1]

Pjevalice svete paka
davale bi sto pljusaka,
a pjesnici čim vidjeti
budu tebe smiono iti,
tko s tojagom, tkogod stinom,
mlatio bi te, tko s brstinom,
tko omico ružno roge,
tko zakopo u rep noge. (35-42)

O Ferićevoj se pjesničkoj vještini, posve uobičajeno za travestije i satire, govori s pomoću komične i deprecijativne usporedbe iz kulinarske sfere:

Sva ti 'e krepos, sve ti 'e znanje
sukat verse ko lazanje. (23 – 24)

Komična vizura Parnasa, minijaturni *mundus inversus*, služi ismijavanju loših pjesnika, u koje se ubraja i Ferić, no njome se s druge strane implicira da su pjesništvo i pjesnički posao ugledni i važni. Očituje se to i u višekratnome

[1] Stihovi se navode prema rukopisu iz Arhiva HAZU VII-105, a transkripcija je moja.

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)

uspostavljanju distinkcije između leksema *pjesnik* i *versista*,[1] pri čemu se prvome pridaju pozitivne konotacije, a drugome, koji se veže uz Ferića, pejorativne:

> Ljubu zaisto djeve čiste
> sve pjesnike, ne versiste. (145–146)

Uvodna pjesma završava najavom satiričkoga pastiša:

> Ludo, smiono i himbeno
> sve što reče, potlačeno
> s razlogom će biti od mene
> kako od stvari nijedne scijene… (83-86)

I doista, ostatak Zlatarićeva spjeva slijedi kompoziciju latinske *Perijegeze*, oslanja se na njezine motive, a pojedine stihove i citira, pa se na prvi pogled čini da se autor čvrsto drži predloška. No već u uvodnoj *Carmen prodromum* postaje jasno da će se Zlatarićev tekst više usredotočiti na autorovu osobu nego na poetiku njegova djela. Kao motiv za takav obračun navodi se ljubav prema Dubrovniku:[2]

> Mâ će pomnja bit i hvala
> ukazat ti sve do mala,
> kô za rodno mjesto moje
> tlačim, hulim pjesni tvoje… (129-132)

Ukratko, za razliku od urnebesnoga tona introdukcije, u ostatku se spjeva ponajviše napada Ferić kao loš pjesnik, difamator i lažac; demantiraju se, premda ne osobito uvjerljivo, pojedina njegova zapažanja i opisi te se negira njihova vjerodostojnost. Zlatarićev je spjev tako hibridna tvorevina čiji uvodni stihovi obećavaju parodiju, travestiju ili satirički pastiš, no potom se pokazuje da se ne provodi ni transformacija ni imitacija predloška, nego se (kvazi)argumentacijskim diskursom, uvjetovanim neslaganjem s nekim Ferićevim stavovima ili vrednovanjima pojedinih dubrovačkih običaja, ljudi, krajeva i, još izrazitije, sa samom osobom, ostvaruje polemika. Nadalje, za razliku od složenijega prosedea u Gleđevićevim spjevovima, u Zlatarićevu spjevu dominira, kako je rečeno, (kvazi)argumentacija. Međutim, kako u starome Dubrovniku nije bilo proznih žanrova koji bi obnašali neke od zadaća koje je Zlatarić namijenio svome spjevu, on se utekao stihu i literarnim postupcima, pa je tako prizvao i Apolona, muze i sve ono što uz njih ide, a potom je uslijedio prilično suhoparan obračun s Ferićevim „lažima“. Dok je Ferić, koji je u latinskim heksametrima strance izvještavao o narodnim pjesmama i običajima, imao na umu inozemnu publiku, Zlatariću je očito bilo stalo

[1] U rukopisu je riječ *versista* podcrtana, kao što su podcrtane i neke druge riječi koje pripadaju, uvjetno rečeno, književnoznanstvenome leksiku, što upućuje na važnost koju je Zlatarić pridavao književnosti i pjesničkome poslu.

[2] S. Stojan drži da je Zlatarić napisao svoju pjesmu zbog toga što je njega, Zlatarića, i njegove drugove vlastelu, pučanin Ferić nadmašio u nastojanju da „s puno senzibilnosti, ljubavi i ne bez stanovite poetičnosti, prikaže različitost i ljepotu dubrovačkog krajolika i njegovih žitelja“ (2003: 366).

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)

isključivo do osporavanja Ferićeva spjeva u domaćim okvirima. U Zlatarićevim se argumentima spominje rodoljublje, a nekoliko biobibliografskih detalja koji govore o zahladnjenju odnosa između dvojice pjesnika navode na zaključak da su, uz interes za „opće dobro", u pisanju protuspjeva bile važne i znatne svjetonazorske i staleške razlike, a možda i želja da se u vlastitoj, dubrovačkoj sredini izravnaju i neki osobni računi.[1]

Odgovor na pitanje zašto je *Pisaocu ružne Periegesi* ispjevano različitim tipovima stihova i strofa[2] možda leži u *Nauku više razlikijeh načina pjesni slovinskijeh* (rkp. 5192 u NSK u Zagrebu), gdje se nabrajaju, ukratko opisuju i citatom potkrepljuju pojedine vrste strofa. Čini se, naime, da se u Zlatarićevu spjevu stihovi ne izmjenjuju po nekom pravilu te da autor nije imao na umu specijalizaciju određenih strofa za različite tipove iskaza,[3] pa se plauzibilnom nadaje pretpostavka da je taj štovalac muza i jedan od posljednjih pjesnika staroga Dubrovnika samo želio pokazati u kakvim se sve metrima može pjevati na hrvatskom jeziku.

Po mnogočemu različiti, Gleđević i Zlatarić ipak su bliski po tome što su s jedne strane deklarirani poštovatelji svojih pjesničkih prethodnika,[4] a bilo da preuzimaju gotove stihove ili strofe, bilo da slijede njihovu dikciju), a s druge strane obojica sastavljaju oštre stihovane napade *ad hominem*. U spjevovima obojice pjesnika zamjetna je intertekstualna igra, odnosno sklonost prema parodijskim i travestijskim postupcima, koji predmnijevaju visoke žanrove i visoki stil kao hipotekst. No za razliku od poznatijih dubrovačkih parodijskih poema, ti tekstovi ne komuniciraju ponajprije s literaturom, nego se, nakon metatekstualnih uvoda, usredotočuju na napad na stvarne osobe. S jedne se strane dakle, pokazuje da je riječ o spjevovima u kojima se očituje poznavanje različitih pjesničkih postupaka i sposobnost njihova kombiniranja i poigravanja. S druge strane, takvi postupci tvore samo literarni okvir građi koja sâma nije literarna, niti je autorima bilo do oblikovanja koherentnijega fikcionalnog svijeta. Može se to objasniti *potrošenošću* jedne književne kulture, u kojoj više nije bilo ni velikih tema ni žanrova ni autorskih osobnosti, kao što je to književna povijest, uostalom, već odavno utvrdila. Prema E. Hvorst'janovoj, parodija se intenzivnija javlja onda kada treba nadoknaditi

[1] Kada je ovaj tekst već bio završen, objavljena je studija Wendy Bracewell (2015), u kojoj autorica analizira složen odnos između Ferića i Zlatarića, kao i između njihovih spjevova te, zahvaljujući jednom Ferićevu novopronađenom pismu, donosi posve nove i iznimno važne spoznaje o toj polemici i njezinu kontekstu.

[2] *Pridgovor*, *Carmen prodromum* i *Liber I* sastavljeni su u osmeračkim distisima (ukupno 286 stihova, što čini više od polovice spjeva); potom je *Liber II* ispjevan u strofi *sesta rima* (90 stihova), *Liber III* u dvostruko rimovanim dvanaestercima (32 stiha), *Liber IV* u osmeračkim katrenima s rimom abab (40 stihova) i *Liber V* u katrenima s tri osmerca i jednim četvercem (64 stiha).

[3] Pitanje je za koje bi se stihove i strofe odlučio da je spjev napisao do kraja, jer je u prvih pet pjevanja (a da je slijedio Ferića do kraja, bilo bi ih devetnaest), upotrijebio sve dominantne stihovne i strofičke oblike dubrovačke književnosti.

[4] Gleđević je u *ozbiljnim* djelima u mnogočemu nasljedovao Gundulića, a prepisivao je i djela dubrovačkih pjesnika; Zlatarić je pak izrijekom potvrdio važnost tradicije u više svojih djela, među kojima se može izdvojiti *Imenik razlikijeh slovinskijeh glasovitijeh dubrovačkijeh pjesnika*.

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)

nedostatak „primarnih žanrova“ ili „primarnih diskursa“ (2002: 242). Vrijedi to možda za *Suze Marunkove* Ignjata Đurđevića. No Gleđevića je želja za osobnim obračunima odvela u posve trivijalnu sferu, gotovo progutavši i talent i sklonost parodiji, travestiji i burleski. U Zlatarića je talenta bilo znatno manje. Uz osobna ograničenja, spjevovi dvojice autora svjedoče i o tome da je spomenuti nedostatak „primarnih“ rezultirao slabom kvalitetom „drugostupanjskih“ žanrova, da se poslužim Genetteovim terminom. Sofisticirani postupci tako se javljaju tek kao dobro naučena lekcija koju ipak nije lako uklopiti u osobne obračune.

Ta rezignirana primjedba uklapa se u sve dosadašnje ocjene dubrovačke književnosti uoči pada Republike. U skladu s tim, kvalifikacija iz podnaslova Genetteove knjige – *književnost drugoga stupnja* (*la littérature au second degré*) – dala bi se izvući iz izvornoga konteksta. Uz primarno značenje, koje podrazumijeva intertekstualni, odnosno hipertekstualni odnos, ona se može upotrijebiti i kao prikladna estetska etiketa. U tome smislu Gleđević i Zlatarić predstavljaju dvije točke jedne etape: prvi početak kraja, a drugi zaključak iscrpljenoga, premda u cijelosti ipak najsjajnijega poglavlja hrvatske ranonovovjekovne književne povijesti.

Literatura

Bahtin, Mihail. 1978. *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Prev. Šop, Ivan, Vučković, Tihomir. Beograd: Nolit.

Benčić, Živa. 2002. Pseudonim. U: *Mistifikacija, parodija: Zagrebački pojmovnik kulture 20. stoljeća*, [ur. Ludvig, Sonja, Flaker, Aleksandar], 6–18. Zagreb: Areagrafika.

Bogdan, Tomislav, Fališevac, Dunja. 2002. Zaboravljeni dubrovački pjesnik Andrija Pauli. U: *Hrvatska književna baština* I, 267–301. Zagreb: Ex libris.

Bracewell, Wendy. 2015. Gjuro Ferrich's Periegesis orae Rhacusanae (1803) as a Travel Polemic. *Dubrovnik Annals*, 19, 99–121.

Bratičević, Irena. 2012. Epigrami Marina Zlatarića. U: *Perivoj od slave: Zbornik Dunje Fališevac*, [ur. Bogdan, Tomislav et al.], 43–52. Zagreb: FF Press.

Fališevac, Dunja. 2007. *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad. Studije o dubrovačkoj književnoj kulturi*. Zagreb: Ljevak

Genette, Gérard 1997a. *Palimpsests: Literature in the second degree*. Prev. C. Newman i C. Doubinsky. Lincoln i London: University of Nebraska Press.

Genette, Gérard. 1997b. *Paratexts: Tresholds of interpretation*. Prev. J. E. Lewin. Cambridge: CUP.

Hutcheon, Linda. 1985. *A Theory of Parody: The Teachings of Twentieth-Century Art Forms*. Urbana i Chicago: University of Illinois Press.

Hvorost'janova, Elena. 2002. Književna parodija kao književnost. U: *Mistifikacija, parodija: Zagrebački pojmovnik kulture 20. stoljeća*, [ur. Ludvig, Sonja, Flaker, Aleksandar], 240–248. Zagreb: Areagrafika.

Janeković Römer, Zdenka. 1999. *Okvir slobode. Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Pantić, Miroslav. 1978. Dubrovački pesnik Antun Gleđević. U: *Iz književne prošlosti*. 340–400. Beograd: Srpska književna zadruga.

Plejić Poje, Lahorka. 2013. *Pjesni slane* Antuna Gleđevića. U: *Pjesni slane. Satirični spjevovi Antuna Gleđevića*. 5-43. Zagreb: HSN.

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)

Plejić Poje, Lahorka. 2012. *Zaman će svaki trud. Ranonovovjekovna satira na hrvatskom jeziku u Dubrovniku*. Zagreb: Disput.

Rose, Margaret Ann. 1993. *Parody: ancient, modern, and post-modern*. Cambridge: CUP.

Stojan, Slavica. 1993. Berneskna poezija u Dubrovniku. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, XXXI: 133–148.

Stojan, Slavica. 2001. Mizoginija i hrvatski pisci 18. stoljeća u Dubrovniku. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, XXXIX: 427–460.

Stojan, Slavica. 2003. *Vjerenice i nevjernice. Žene u svakodnevici Dubrovnika (1600–1815)*. Zagreb, Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, Prometej.

Zore, Luko. 1884. Gragja za poznavanje eroikomične dubrovačke pjesme. *Rad JAZU*, knj. LXXI: 145-174.

Izvori

Gleđević, Antun. 2013. *Pjesni slane. Satirični spjevovi Antuna Gleđevića*. Uvodna studija, transkripcija i rječnik L. Plejić Poje. Zagreb: HSN.

Zlatarić, Marin. *Pisaozu ruscne Periegesi*. Rukopis (Arhiv HAZU, VII-105; Znanstvena knjižnica Dubrovnik, 918).

BDD-A27194 © 2016 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:56:23 UTC)